

Cumhuriyet Dönemi Latin Harfli İlk Tecvid Kitabı Olarak *Kur'an Dili Alfabeti ve Okuma Kaideleri* (1945 – Münif Çelebi) Üzerine Bir İnceleme* **

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 18 Haziran 2025 Kabul Tarihi: 5 Eylül 2025

✉ **Mustafa Bodur**

Dr. Öğrencisi / PhD Student
Atatürk Üniversitesi / Atatürk University
Sosyal Bilimler Enstitüsü / Institute of Social Sciences
<https://ror.org/03je5c526>
<https://orcid.org/0000-0002-1794-7714>
mustafabodur.74@hotmail.com

Öz

Bu çalışma, Latin harfleriyle kaleme alınmış ilk tecvid eseri olma niteliği taşıyan ve 1945 yılında Münif Çelebi tarafından yazılan *Kur'an Dili Alfabeti ve Okuma Kaideleri* adlı eseri, Cumhuriyet dönemi dinî eğitim politikaları ve yayıncılık faaliyetleri bağlamında incelemeyi hedeflemektedir. Harf devrimi sonrası dönemde, Arap harfli klasik dinî metinlere erişimde yaşanan zorluklar, Latin harfli dinî öğretim materyallerine olan ihtiyacı artırmıştır. Çelebi'nin eseri, klasik tecvid kurallarını modern öğretim yöntemleriyle harmanlayan öncü bir çalışmadır. Harflerin fonetik özelliklerini sistematik biçimde açıklaması, görsel kodlama ve transkripsiyon teknikleri kullanması, eseri pedagojik açıdan özgün kılmaktadır. Ayrıca eserin devlet desteğiyle yayımlanmış olması, dönemin din politikaları ile uyumlu bir dinî eğitim modelinin gelişimini de yansıtır. Bu makalede söz konusu eser hem tarihsel hem didaktik bağlamda analiz edilerek erken Cumhuriyet dönemi dinî pedagojisinin yeniden inşa süreci bağlamında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Münif Çelebi, Latin Harfli Tecvid, Kur'an Eğitimi, Tecvid Öğretimi, Harf Devrimi, Dinî Yayıncılık.

* Bu makale CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

** Bu makale Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde Prof. Dr. Ömer Kara danışmanlığında hazırlanan Cumhuriyetten Günümüze Tecvit Kitaplarının Yöntem İçerik ve Kaynak Açısından Mukayeseli İncelenmesi adlı doktora tezinden üretilmiştir. Bu makale 10731 ID numaralı proje kapsamında Atatürk Üniversitesi BAP Birimince desteklenmiştir.

Pedagogical and Historical Analysis of the First Latin-Script Tajwid Textbook of the Republican Era: “Kur’an Dili Alfabeti ve Okuma Kaideleri” by Münif Çelebi (1945)* **

Research Article

Received: 18 June 2025 Accepted: 5 September 2025

Abstract

This article analyzes the 1945 work *Kur’an Dili Alfabeti ve Okuma Kaideleri* by Münif Çelebi, one of the first tajwid textbooks written in Latin script during the early Republican period of Türkiye. Following the alphabet reform of 1928, access to classical Islamic texts written in Arabic script became increasingly difficult, creating an urgent need for religious teaching materials compatible with the new Latin alphabet. Within this context, Çelebi’s work stands out as a pedagogically innovative and historically significant resource. The book integrates classical tajwid rules with modern instructional techniques, employing visual coding, systematic phonetic classification, and transcriptions tailored to Turkish readers. Çelebi’s academic background in physics contributed to the methodical and scientific structure of the book, distinguishing it from traditional religious manuals. Moreover, the work’s approval and support by both the Presidency of Religious Affairs and the Ministry of Education reflect its compliance with the state’s secular-religious balance in educational policy. Through a close reading of the book’s structure, pedagogical strategies, and institutional reception, this study situates *Kur’an Dili Alfabeti ve Okuma Kaideleri* within the broader efforts to reconstruct religious pedagogy in early Republican Türkiye. The article further argues that Çelebi’s work bridges the gap between tradition and modernity, religious responsibility and scientific methodology, and provides a rare example of interdisciplinary engagement in religious education. As such, this textbook represents not only a key step in Islamic literacy reform but also a unique pedagogical document reflective of its historical moment.

Keywords: Qira’at, Münif Çelebi, Latin-script Tajwid, Qur’anic Pedagogy, Tajwid Instruction, Alphabet Reform, Religious Publishing.

* This article is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

** This article is derived from the doctoral dissertation titled Cumhuriyetten Günümüze Tecvit Kitaplarının Yöntem İçerik ve Kaynak Açısından Mukayeseli İncelenmesi, prepared under the supervision of Prof. Dr. Ömer Kara at the Institute of Social Sciences, Atatürk University. This article was supported by Atatürk University’s Scientific Research Projects Unit (BAP) within the scope of project ID number 10731.

Summary

This article offers a comprehensive analysis of *Kur'an Dili Alfabeti ve Okuma Kaideleri* (*The Alphabet and Reading Rules of the Qur'anic Language*), a tajwid and religious instruction manual written by Münif Çelebi in 1945. This book is considered the first tajwid textbook produced in Latin script during the early Republican era in Türkiye. Against the backdrop of radical sociopolitical reforms following the establishment of the Turkish Republic-particularly the Alphabet Reform of 1928-this study examines how Çelebi's work responded to the challenges posed by the disconnection from Arabic-script religious texts and how it contributed to the reconfiguration of Islamic pedagogy in a secularizing state context.

The work is positioned at the intersection of tradition and modernity. On the one hand, it preserves the fundamental rules of classical tajwid, including pronunciation, articulation points (makharij), and the phonological attributes of Arabic letters. On the other hand, it adapts these concepts to a modern pedagogical model by utilizing Latin-based phonetic transcriptions, visual coding systems, and simplified descriptions accessible to a general audience. Çelebi developed unique transcription symbols and visual aids to compensate for the phonetic limitations of the Turkish alphabet when representing Arabic sounds. His scientific background-holding a doctorate in physics and having served as a professor-shaped the systematic and analytical structure of the book, setting it apart from traditional religious texts of the time.

The article highlights the broader historical context in which Çelebi's work was produced. During the early years of the Republic, religious education was largely curtailed and brought under strict state control following the 1924 Law on the Unification of Education (Tevhid-i Tedrisat). The subsequent transition to Latin letters created a generational rupture in the transmission of Islamic knowledge, particularly in Qur'anic recitation. As a result, there emerged a pressing need for new instructional materials that were compatible with the Latin alphabet yet faithful to Islamic pedagogical traditions.

In this climate, Çelebi's book emerged as a pioneering effort to address the educational and spiritual needs of a population struggling to access classical religious learning. The book was officially approved by the Presidency of Religious Affairs and received material support from the Ministry of Education, which underscores its institutional legitimacy

and its alignment with the cultural policies of the time. Furthermore, the inclusion of basic prayer instructions and ritual guidelines in later editions of the book reflects its responsiveness to readers' needs and its evolution into a functional religious handbook for laypeople.

A key contribution of this article lies in its analysis of the book's structure and teaching methodology. Çelebi's presentation of Arabic letters-complete with positional variations (initial, medial, final), articulation diagrams, and phonetic classifications-embodies a visual and kinesthetic learning strategy rarely seen in religious texts of that era. Moreover, the pedagogical innovation of differentiating between "line-based vowels" (çizgi harekeleri) and "letter-based vowels" (harf harekeleri) reflects Çelebi's engagement with classical Arabic grammatical debates and his effort to provide accessible terminology for Turkish learners.

The study also emphasizes the hybrid nature of Çelebi's work, noting that it does not merely transplant tajwid into a Latinized format but reimagine its didactic structure to suit a new cultural and linguistic environment. His decision to retain traditional Arabic terminology while offering Turkish explanations in parentheses shows his commitment to maintaining scholarly continuity while democratizing access to knowledge. In doing so, Çelebi anticipated many of the challenges faced in modern Islamic education, including linguistic accessibility, visual engagement, and learner autonomy.

In conclusion, *Kur'an Dili Alfabetesi ve Okuma Kaideleri* stands as a unique pedagogical document that exemplifies the synthesis of religious tradition, scientific methodology, and modern educational needs. The article argues that Çelebi's work should be understood not merely as a tajwid manual but as a cultural artifact that reveals the tensions and transformations within Turkish religious education during the early Republic. Through a detailed examination of the book's content, institutional context, and pedagogical innovations, this study contributes to a deeper understanding of how Islamic knowledge was reformulated to survive-and even thrive-under new ideological and linguistic conditions. The legacy of Çelebi's work, thus, extends beyond its immediate instructional function and offers valuable insights into the evolution of religious pedagogy in modern Türkiye.

Giriş

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Türkiye'de eğitim sistemi köklü bir dönüşüm sürecine girmiş, bu dönüşüm dinî eğitimi de doğrudan etkilemiştir. 1924 yılında yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitimde birlik sağlanmış, medreseler kapatılmış ve dinî öğretim kurumları Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanarak merkezî bir yapıya kavuşturulmuştur. Bu düzenleme, dinî bilgilerin aktarımında devlet denetimini esas almış ve dinî eğitimin yapısal olarak yeniden inşasını zorunlu kılmıştır¹. Aynı zamanda, Latin harflerinin 1928 yılında resmî yazı sistemi olarak kabul edilmesi, yalnızca yazı reformunu değil, klasik dinî metinlerin okunabilirliğini ve aktarım biçimlerini de etkilemiştir. Bu durum, Arap harfli eserlerin yeni nesiller tarafından anlaşılmasını güçleştirmiş ve geleneksel ilimlerin öğretiminde yeni araçlara duyulan ihtiyacı artırmıştır.² Bu çerçevede, dinî bilgilerin okur kitlesine aktarımında hem içerik hem de sunum açısından yeni yöntem arayışları gündeme gelmiştir. Özellikle Kur'an öğretimi ve tecvid bilgisi gibi geleneksel alanlarda, Arap harfli klasik kaynakların yerini kısmen Latin harfli öğretim materyalleri almaya başlamıştır. Bu süreçte ortaya çıkan eserler, bir yandan pedagojik yenilikler içerirken, diğer yandan dinî geleneğin özünü koruma çabasını da yansıtmaktadır.³

Cumhuriyet'in ilk yıllarında dinî eğitim ve dinî yayıncılık büyük ölçüde devletin denetimi altına alınmış, özellikle Latin alfabesine geçişin ardından geleneksel Arap harfli metinlere erişim zorlaşmıştır. Ancak 1940'ların ikinci yarısından itibaren dinî bilgiye yönelik halk taleplerinin daha görünür hâle gelmesiyle hem resmî kurumlar hem de bireysel girişimciler tarafından çeşitli dinî yayınlar kaleme alınmaya başlanmıştır. Diyanet İşleri Reisliği'nin resmî yayınlarının yanı sıra, Latin harfleriyle hazırlanmış ilmi-hal, tecvid ve Kur'an okuma kılavuzu gibi eserler, halkın dinî bilgiye daha kolay ulaşmasını amaçlayan bireysel çabalarla ortaya konmuştur. Özellikle okuryazarlığın yeni harf sistemine göre geliştiği bir dönemde, dinî bilgilerin bu yeni yazı sistemine uyarlanarak sunulması hem pedagojik hem de

¹ Mustafa Öcal, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 7/7* (1998), 242; Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi* (İstanbul: Dem Yayınları, 2014), 24-145.

² Hatice Ayar, "Latin Alfabesinin Kabulünden Sonra Kur'an Elifbâsı Öğretiminin Dönüşümü (1928-1972)", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2020), 305.

³ Ayar, "Latin Alfabesinin Kabulünden Sonra Kur'an Elifbâsı Öğretiminin Dönüşümü (1928-1972)", 308.

sosyo-kültürel açıdan önemli bir işlev görmüştür.⁴

1928’de Latin alfabesine geçilmesi, sadece dil reformu anlamına gelmemiş; aynı zamanda Arap alfabesinin ve Osmanlıca yazılan eserlerin de okur-yazar kitlesini de etkilemiştir. Bunun neticesinde halkın Kur’ân-ı Kerîm’i orijinal harfleriyle okuyabilme yeteneği azalmış, bu boşluk ise Latin harfleriyle yazılmış Kur’ân öğretim materyalleri ile doldurulmaya çalışılmıştır.⁵

Bu dönüşüm sürecinde, Kur’ân-ı Kerîm’in okunması ve öğretimi için temel kaynaklardan biri olan elifbâ ve tecvid kitaplarının yeni harf sistemine adapte edilmesi bir zorunluluk hâline gelmiştir. Bu bağlamda Latin harfli ilk tecvid ve elifbâ metinleri, hem dinî bilginin yeni nesillere aktarımında bir köprü görevi görmüş hem de Arapça harflerin artık yaygın olarak öğretilmediği bir dönemde Kur’an okumayı öğrenmek isteyenler için önemli bir pedagojik işlev üstlenmiştir.

Latin harfli ilk elifbâ ve tecvid eserleri, geleneksel İslâmî eğitim usulleri ile modern eğitim anlayışını bir araya getirme çabası olarak da değerlendirilebilir. Bu eserlerde, Arap harflerinin fonetik özellikleri Latin harflerle ifade edilmeye çalışılmış; böylece hem Kur’an kıraatine dair teknik bilgiler hem de harflerin mahreçleri, med, idgam, gunne gibi temel tecvid kuralları yeni alfabenin imkânlarıyla açıklanmıştır. Bu durum, dönemin eğitim politikaları ile Kur’ân öğretiminin uzlaştırılması yönünde atılmış önemli bir adımı temsil eder.

Ayrıca bu eserler, dinî bilginin halk kitleleri arasında yaygınlaştırılması bakımından da dikkate değerdir. Zira Arap harflerini bilmeyen veya öğrenme imkânı bulamayan geniş bir kitleye Kur’an öğrenme fırsatı sunmuş; böylece dinî metinlerle ilişkiyi yeniden kurmanın yolları aralanmıştır. Bu yönüyle Latin harfli ilk elifbâ ve tecvid kitapları, sadece bir dil ve alfabe meselesinin değil, aynı zamanda dînî aidiyetin, kimliğin ve kültürel sürekliliğin yeniden inşası sürecinin de bir parçası olmuştur.

Latin harfli ilk tecvid ve elifbâ eserleri, Cumhuriyet dönemi din eğitiminin geçirdiği dönüşümün somut yansımalarından biri olarak değerlendirilmelidir. Bu eserler hem Kur’an öğretiminin sürekliliğini sağlamış hem de modernleşme sürecinde İslâmî bilgi aktarımının yeni formlarını ortaya koymuştur. Söz konusu eserler bu yönüyle sadece

⁴ İsmail Kara, “Cumhuriyet Dönemi Dinî Yayıncılığın Arka Planı ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları”, *Türkiye I. Dinî Yayınlar Kongresi* (Ankara: DİB Yayınları, 2004), 26; Zeynep Özcan, *Cumhuriyet Dönemi Dinî Hayat* (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 165-166.

⁵ Ayar, “Latin Alfabesinin Kabulünden Sonra Kur’an Elifbâsı Öğretiminin Dönüşümü (1928-1972)”, 305-306.

pedagojik değil, sosyokültürel ve dinî açılardan da önemli tarihî belgelerdir.⁶

Bu tür çalışmalardan biri 1945 yılında Münif Çelebi tarafından kaleme alınan *Kur'an Dili Alfabeti ve Okuma Kaideleri* adlı eserdir. Münif Çelebi'nin söz konusu eseri, bu çerçevede, hem bir geçiş dönemi ürünü olarak hem de modernleşme sürecine uyarlanmış bir tecvid öğretim modeli olarak dikkat çekicidir. Latin harfleriyle yazılan bu eser, Kur'an kıraatine ilişkin temel kuralları öğretmeyi ve Arap harflerinin fonetik karşılıklarını açıklamayı amaçlamaktadır. Eserde, klasik tecvid kitaplarında yer alan konular sistematik bir biçimde sadeleştirilerek sunulmakta; harflerin mahreçlerinden med ve kasr gibi temel kurallara kadar birçok konu pedagojik bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Ayrıca küçük Arapça metinlerin altında Latin harfleriyle gösterilen örnekler ve uygulamalı okuma parçaları, dönemin dinî eğitim anlayışında biçimsel ve işlevsel bir dönüşümün yaşandığını göstermektedir.

Bu çalışma, *Kur'an Dili Alfabeti ve Okuma Kaideleri* adlı eseri tarihsel bağlamı içinde ele almayı, içeriğini ve yöntemini analiz etmeyi ve söz konusu dönemin dinî eğitim ve yayıncılık anlayışı içindeki yerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece, Türkiye'de Latin harfli dinî öğretim materyallerinin ilk örneklerinden biri olan bu eserin, Cumhuriyet dönemi dinî eğitiminin şekillenmesinde ne denli etkisinin olduğu daha anlaşılır hale gelecektir.

1. Tarihî Arka Plan

Cumhuriyet sonrası Türkiye'de din eğitimi politikaları, laikleşme süreciyle birlikte önemli değişimlere sahne olmuştur. Süreçte dinî bilgilerin halka ulaştırılması, yeni rejimin temel ilkeleriyle uyumlu bir biçimde yeniden şekillendirilmiştir. Bu bağlamda, halkın dinî pratiklerini bireysel olarak yerine getirebilmesine imkân tanıyan rehber niteliğindeki eserler ön plana çıkmıştır.⁷ Münif Çelebi'nin eserinin dış kapağında yer alan “Müslüman Türklere kendi kendine Kur'an okumayı ve namaz kılmayı öğretir” ifadesi, tam da bu çerçevede anlam kazanmaktadır. Bu ifade, din eğitiminin özgün yapılmadığı ya da sınırlı şekilde gerçekleştirildiği bir dönemde, bireyin kendi çabasıyla dinî yükümlülüklerini öğrenmesini teşvik eden bir yaklaşımı yansıtır.

Devletin din eğitimi üzerindeki denetimini sıkılaştırdığı bu dönemde, bireysel öğrenme temelli dinî yayınlar, resmî denetim ve onay süreçlerinden geçerek halka sunulmuştur. Bu bağlamda, söz konusu eserin Diyanet İşleri

⁶ Detaylı bilgi için bk. Ayar, “Latin Alfabetinin Kabulünden Sonra Kur'an Elifbâsı Öğretiminin Dönüşümü (1928-1972)”.

⁷ Örnek olarak; Osman Nuri Koçbeker, *Yeni Tatbikatlı Tecvid*, Ali Rıza Sağman *İlave-li Yeni Sağman Tecvidi*, Ali Kemal Belviranlı, *Tecvid*, Celaleddin Karakılıç, *Tecvid İlmi* gibi eserler zikredilebilir.

Başkanlığı Müşavere Heyeti'nin 02/01/1945 tarihli ve 371/1655 sayılı kararıyla basılmış olması, devletin dinî içeriklerin halka ulaşmasında merkezi bir rol oynadığını, ancak bu içeriklerin belli bir denetim ve yönlendirme süzgecinden geçirildiğini göstermektedir.

Ayrıca, bu tür eserlerde görülen “Türkçe” vurgusu, Cumhuriyet döneminin Türkçeleştirme politikaları ile doğrudan ilişkilidir. Arap harflerinden Latin alfabesine geçişin ardından, Kur'an harfleriyle ilgili bilgilerin sadeleştirilmesi ve ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi yönündeki çabalar, halkın dinî metinlere erişimini kolaylaştırmayı amaçlamıştır. Ancak bu, aynı zamanda dinî bilgi üzerindeki geleneksel otoritenin zayıflatılması ve dinin bireyselleştirilmesi yönünde de bir politikaydı.⁸

Münif Çelebi'nin eseri, bu tarihsel bağlamda hem bireysel dinî öğrenmeyi teşvik eden bir rehber hem de dönemin dinî ve dilsel politikalarının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Eserin içeriğindeki ifadeler dinî eğitimin geleneksel yöntemlerden uzaklaşılarak bireyselleştirilmiş, sadeleştirilmiş bir çerçeveye oturtulmuş olduğunu ortaya koymaktadır. Eserin resmî onayla basılması, dinî yayınların devlet kontrolü altında tutulduğunun bir göstergesidir. Nitekim eserin iç kapağında şu bilgilere yer verilmiştir:

“Bu kitabın kâğıdı okul kitapları kâğıdı gibi devlet tarafından tahsis edilmiştir. Netekim Diyanet İşleri Başkanlığı müellifin kâğıt dilekçesini ‘mevcudu günden güne artmakta olan Kur'an Kurslarımızın kitap ihtiyacını karşılamak üzere istenilen kâğıt miktarının tahsisine gerekli müsaadelerini rica ederim.’ kaydıyla Milli Eğitim Bakanlığı'na göndermiş ve mezkûr bakanlık da 24.08.1951 gün ve 12101-12102 yazılılarıyla istenilen kâğıdın tahsisini yapmıştır.”⁹

2. Bir Eğitimci ve Aydın Olarak Münif Çelebi

Münif Çelebi, 1900 yılında Isparta'da doğdu. Eğitimi, Isparta Ravza-i Hamidiye İbtidası, 1907-1910 Isparta Burdur ve Bolu İdadisi, 1910 -1916 İzmit Hendek Orta Orman Mektebi, 1917-1920 İstanbul Darülfünun Fen Fakültesi, 1921-1924 Berlin, Dresden ve Münih Üniversitesi'nde fizik eğitimi sertifikası alarak tamamlandı.

Çelebi, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde *Kömürün Amorf Halinden Kristalin Haline Geçişine Dair İncelemeler* adlı çalışmasıyla 1937'de doktorasını aldı. 1935 yılında İstanbul Orta Orman Mektebi'nde öğretmen olarak çalıştığı dönemde Yüksek Ziraat Enstitüsü'nden Fizik Enstitüsü'ne asistan olarak atandı. 1942 yılında doçent, 1946 yılında da profesör oldu.

⁸ Hasan Hüseyin Ceylan, *Cumhuriyet Dönemi Din/Devlet İlişkileri* (Ankara: Rehber Yayınları, ts.), 2/354-361.

⁹ Münif Çelebi, *Kur'an Dili Alfabesi ve Okuma Kaideleri (Tecvid)* (Ankara: Yeni Matbaa, 1952), İç Kapak.

1955 yılında vefat etti. *Amorf Madenler ve Bunların Katot Tozlaması Usulü ile En İyi Elde Edilmesine Dair Tecrübeler, Madde ve Kainat Telakkileri Fizik, Kömürün Amorf Halinden Kristalin Haline Geçişine Dair Tecrübeler* başlıca eserleridir.¹⁰

1920 ve 30'lar Türkiye'sinde yetişmiş aydınlar, genellikle yalnızca uzmanlık alanlarında değil, topluma yön veren farklı alanlarda da söz söyleme ve üretme sorumluluğu hisseden çok yönlü şahsiyetlerdir. Münif Çelebi de bu tip aydınlardan biridir. Fen bilimleri alanında akademik bir kariyer izlerken, dinî-kültürel boşlukları fark ederek bu alanda da katkı sunma ihtiyacı duyması, onun topluma karşı sorumlu bir ilim adamı yaklaşımıyla hareket ettiğini göstermektedir.¹¹

Diğer taraftan harf inkılabı neticesinde dinî eğitim araçlarının (özellikle elifbâ ve tecvid kitaplarının) Arapça ve Osmanlıca yazılanları süreç içerisinde işlevini yitirmeye başlamış, sadece Arapça ve Osmanlıcaya vakıf olan kimseler bu eserlerden istifade edebilmiştir. Bu boşluk hem geleneksel medrese kökenli hocalar hem de yeni kuşak öğretmenler için ciddi bir bilgi aktarımı problemiyle birlikte pedagojik ihtiyaçları da gündeme getirmiştir.¹² Münif Çelebi, bu boşluğu fark ederek Latin harfleriyle yazılmış tecvid ve elifbâ kitapları hazırlayarak bu ihtiyaca cevap vermeyi amaçlamıştır.¹³

Sosyal bilimler dışında bir akademisyenin tecvid alanına girmesi, sadece pedagojik bir müdahale değil, aynı zamanda dinin modernleşme sürecinde yaşadığı kırılmalara bir onarım çabası olarak da okunabilir. Bu çaba, dinî bilgiyi ve pratiği yeni alfabe düzeniyle bağdaştırma arayışıdır. Bu yönüyle Münif Çelebi, sadece bilimsel değil aynı zamanda kültürel bir inşa sürecine de katkıda bulunmuştur.

Çelebi, farklı bir alanın akademisyeni olmasına rağmen, Kur'an öğretimi alanında didaktik bir metin üretmiştir. Bu yönüyle o, bilimsel uzmanlık ile dinî sorumluluğu birbirinden ayırmayan, multidisipliner bir yaklaşıma sahiptir. Eserdeki dil ve anlatım tarzı hem bilimsel bir sistematığe hem de pedagojik hassasiyete dayanmaktadır. Latin harfleriyle seslerin mahreçlerine dair ayrıntılı açıklamalar yapması, onun bilimsel yöntem ile dil öğretimini birleştirme gayretini yansıtır.

Çelebi'nin alan dışından bir ilim adamı olarak Kur'an öğretimiyle ilgilenmesi, ilim (dinî bilgi) ile bilim (pozitif bilgi) arasında bir zıtlık görmediğini, aksine bu iki alanı insanın gelişimi için tamamlayıcı

¹⁰ Muammer Canel v.dğr., *Ankara Fen Fakültesi İlk On Yıl (1943-1953)* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2012), 77.

¹¹ Çelebi, *Kur'an Dili Alfabeti ve Okuma Kaideleri (Tecvid)*, 9.

¹² Halil Hilmi Cansal, *İlm-i Tecvid İlm-i Eda* (İstanbul: Gün Basımevi, 1953), 5.

¹³ Çelebi, *Kur'an Dili Alfabeti ve Okuma Kaideleri (Tecvid)*, 8-9.

gördüğünü ortaya koyar.¹⁴ Bu, o dönemde nadir olmayan ama bugün geriye dönük olarak dikkat çeken bir entelektüel tavidir.¹⁵

Münif Çelebi'nin bu alandaki çalışması, klasik anlamda bir “disiplinlerarası” yaklaşım olmasa da Cumhuriyet döneminin geçiş sürecinde bir aydının birden fazla alanda sorumluluk almasının çarpıcı örneklerinden biridir. Tecvid sahasında eser vermesi, yalnızca akademik bir yönelim değil, aynı zamanda bir eğitimci ve aydın olarak dinî-millî kimliğe katkı sunma iradesinin bir tezahürüdür.

3. Eserin Yapısı ve İçeriği

Eser, bir önsöz ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Arap harflerinin şekilleri, başta-ortada-sondaki durumları görsel unsurlar aracılığıyla işlenmiştir. Harflerin telaffuzları noktasında da sırf bu kitaba mahsus olmak üzere çeşitli semboller oluşturularak doğru okunmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Birinci bölüm Kur'an öğretim süreci dikkate alınarak halk arasındaki yaygın tabirle bir elifbâ kitabının ötesindeki bilgileri ihtiva etmektedir. Bir elifbâ kitabından beklenen şey en basit düzeydeki harfleri tanıtmayı ve bunların kelime düzeyindeki öğretimlerini amaçlayan eserler olmalarıdır. Çelebi'nin eseri bu amacı gerçekleştirmekle beraber tecvid ilminin en önemli iki konusu olan mahreçler ve sıfatların lâzımî olanlarını da bu kısımda işler. Müellif, henüz Kur'an kıraatinin başında olan hedef kitesini bu bilgilerle donatarak tecvid altyapısı oluşturmayı hedeflemiştir.

İkinci bölüm, namaz, abdest, namaz vakitleri, namaz çeşitleri, namaza ait bir takım ilmiyal bilgileri ve ezberlenecek surelerin işlendiği bölümdür. Eserin ilk baskısında bulunmayan bu bölüm 1948 yılında yapılan üçüncü baskıda, esere okuyucudan gelen talepler doğrultusunda eklenmiştir. Bu durum, dönemin sosyo-kültürel şartları dikkate alındığında dinî bilgiye erişimin sınırlı ve kaynakların yetersiz olduğunu göstermekte; dolayısıyla tecvid kitaplarının aynı zamanda temel dinî bilgileri de içeren işlevsel kaynaklara dönüşmesini zorunlu kılmıştır.

Üçüncü bölümde ise tecvidin sıfat-ı arızalar bölümünü teşkil eden med, idgam, izhar, ihfâ, iklab, kalkale, lafzatullah, hükm-ü râ, sekte, secavendler, hurûf-u mukattanin okunuşu ve tilavet secdesi konularına yer verilmiştir. Münif Çelebi'nin *Kur'an Dili Alfabeti ve Okuma Kaideleri* isimli eseri 1963 yılı itibarıyla 6. baskısını yapmıştır.¹⁶

¹⁴ Çelebi, *Kur'an Dili Alfabeti ve Okuma Kaideleri (Tecvid)*, 7.

¹⁵ Örnek bir kimlik olarak avukat, Türkçe-Tarih ve Coğrafya öğretmeni, bestekâr, hânende, mevlidhan, tecvid yazarı Ali Rıza Sağman zikredilebilir. Ayrıntılı bilgi için bk. Nuri Özcan, “Sağman, Ali Rıza”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2008), 35/489-490.

¹⁶ Tayyip Okıç, *Kur'an-ı Kerimin Üslup ve Kıraati* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963), 24.

Çelebi'nin eseri, klasik Arapça tecvid literatürüne vukufiyyetin izlerini taşısa da¹⁷ biçimsel ve içerik düzenlemeleri itibarıyla hedef kitle ve dönemin şartları dikkate alınarak kurgulanmıştır. Klasik tecvid eserlerinde takip edilen ve genellikle İbnü'l-Cezerî'nin sistematiği etrafında şekillenen mebâhis tertibi yerine¹⁸ Çelebi, Kur'an öğretiminin fiilî sürecini esas alan pedagojik bir yapı kurmuştur. Harflerin tanıtımı bölümünde meharic ve sıfat-ı lâzime konularını sadeleştirerek görsel-işitsel öğretime imkân tanıyacak şekilde sunarken, sıfat-ı arıza kapsamındaki med, idgâm, ihfâ gibi konuları ise elifbâ sonrası bir seviye olarak, tecvid başlığı altında ele almıştır. Bu tercih, onun yalnızca klasik kaynaklardan birebir istifade eden bir müellif olmadığını, bilakis bu kaynakları tanıyan, ancak onları yerel eğitim şartlarına ve Türkçe konuşan Kur'an okuyucusunun seviyesine göre yeniden yapılandıran bir yazar profili sergilediğini göstermektedir. Nitekim Çelebi'nin bu eseri, Türkçe'de tecvid konularını ele alan ilk müstakil çalışma olması hasebiyle, sadece tercüme yahut özetleme faaliyetinden ibaret olmayıp, Arapça tecvid geleneğinden hareketle, fakat ondan bağımsız bir öğretim mantığıyla hazırlanmış orijinal bir eser olarak değerlendirilmelidir.

4. Kur'an Anlayışı ve Gelenekle Kurulan Bağ: Başlık Tercihi Üzerinden Bir Değerlendirme

Münif Çelebi'nin *Kur'an Dili Alfabeti ve Okuma Kaideleri* adlı eserinde kullandığı başlık, tesadüfî bir tercih değil; aksine hem geleneğe olan bağlılığını hem de Kur'an temelli ilim anlayışını yansıtan bilinçli bir yönelimdir. Eserin önsözünde, bu başlığın Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın (ö. 1942) meşhur tefsiri *Hak Dini Kur'an Dili*'nden ilham alınarak belirlendiğini açıkça ifade etmesi¹⁹, onun Cumhuriyet dönemi Türk tefsir literatürüne aşina olduğunu ve bu literatürle bir süreklilik kurmak istediğini göstermektedir. Yazır'ın eseri, sadece tefsir geleneğinin modern bir yorumu değil, aynı zamanda Cumhuriyet'in ilk döneminde dinî düşüncenin temellendirilmesine yönelik bir entelektüel müdahale olarak kabul edilmektedir.²⁰ Bu bağlamda Çelebi'nin kendi eserine benzer bir isim vermesi hem metodolojik hem de kavramsal bir aynileşme olarak değerlendirilebilir.

¹⁷ Muhammed b. Pir Ali Birgivi, "ed-Dürrü'l-yetîm", *Âfâkus'sakâfe ve't-türâs* 34 (2001), 191-204; Gânim Kadduri el-Hamed, *Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, çev. Mücella Hacımsıroğlu (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021), 23-118.

¹⁸ Nazife Nihal İnce, *Arap Dili İlimleri ile Tecvid Arasındaki Münasebet* (Ankara: İlahiyât, 2018), 73-96.

¹⁹ Çelebi, *Kur'an Dili Alfabeti ve Okuma Kaideleri (Tecvid)*, 7.

²⁰ Mustafa Akman, "Kelâmî Perspektifle Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/50 (Haziran 2017), 834.

Çelebi'nin önsözde sarf ettiği “Kur'an ifadesi gibi açık ve düzgün bir ifadeyi hiçbir kimse ortaya koyamamıştır ve koyamaz; onun dili gibi eşsiz bir dili hiçbir fert kullanamamıştır ve kullanamaz. Bu bakımdan bu ilâhî dili diğer insan dillerinden ayırt etmek düşünülürse ona ancak Kur'an dili demek yaraşır”²¹ ifadeleri ise onun Kur'an'a yüklediği ontolojik ve estetik değeri açıkça ortaya koymaktadır. Kur'an'ı yalnızca bir kutsal metin olarak değil, aynı zamanda “eşsiz bir dilsel yapı” olarak tanımlayan bu yaklaşım, onu hem anlam hem de lafız yönüyle mükemmel ve eşsiz bir kitap olarak kabul eder. Bu bakış açısı, klasik İslâm ilim geleneğinde “i'câzü'l-Kur'ân” kavramı ile örtüşmekte; Kur'an'ın beşer üstü bir üsluba sahip olduğu yönündeki inancın çağdaş bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eserin ismindeki “Kur'an Dili” ifadesi, yalnızca Arapçayı kasteden bir deyim değil, Kur'an'ın Arapçayı dönüştürerek oluşturduğu ilâhî söyleyiş biçimini tanımlayan bir kavramsallaştırmadır. Bu yaklaşım, dil ile vahiy arasındaki ilişkiye işaret ederken, aynı zamanda Kur'an'ın lafzının da anlamı kadar korunmaya ve öğretilmeye değer olduğunu gösterir. Dolayısıyla Çelebi'nin hem teknik hem estetik olarak Kur'an'ın telaffuzuna özel bir hassasiyet göstermesi, sadece bir tecvid disiplini değil, aynı zamanda bir inanç ve bilinç meselesi olarak değerlendirilmelidir. Çelebi'nin bu duruşu, onun Kur'an öğretimini şekilsel ve mekanik bir süreç olarak görmediğini; bilakis ilâhî bir metnin hakkıyla anlaşılması ve doğru biçimde okunması için hem teknik hem ahlâkî bir hazırlığın gerekli olduğuna inandığını göstermektedir.

5. Münif Çelebi'nin Tecvid Risalesinin Önsözü Bağlamında Dönemsel Entelektüel Tartışmaların İzleri

Latin harfleriyle kaleme alınan bu tecvid risalesi, dönemin birçok tecvid eserinde görülen klasik takdim ve teşekkür faslından ibaret bir önsöz anlayışının ötesine geçmektedir. Eserin önsözü, yalnızca bir teknik giriş değil; aynı zamanda dönemin fikrî atmosferine karşı bir konum alışı ve Kur'an tasavvurunun temel çerçevesini ortaya koyan bir metin olarak değerlendirilebilir. Önsözün ilk üç paragrafında Kur'an'ın mahiyetine, tarihî otantikliğine ve dilsel yapısına dair yapılan vurgular bu anlamda dikkate değer bir içerik sunmaktadır.

Birinci paragrafta Çelebi, Kur'ân-ı Kerîm'i “inanancılara açısından hem akıllara hem de kalplere hitap eden, insanlara bu dünyadaki mevcut konumlarını, yöneldikleri istikameti ve nihai varış noktalarını bildiren yegâne kitap” şeklinde tanımlar. Bu tanım, Kur'an'ın yalnızca metafizik bir rehber değil, aynı zamanda rasyonel ve varoluşsal bir kılavuz olarak konumlandırıldığını göstermektedir. Müellifin bu vurgusu, özellikle Cumhuriyet'in erken döneminde yaygınlaşan ve adeta sloganlaşan “din

²¹ Çelebi, *Kur'an Dili Alfabesi ve Okuma Kaideleri (Tecvid)*, 7.

terakkiye manidir” şeklindeki söyleme karşı bir cevap niteliği taşır.²² Bu bağlamda Çelebi, Kur'an'ın akla hitap eden yönünü ön plana çıkararak, dinin ilerleme ile çatışmadığını; bilakis insan aklını, iradesini ve vicdanını yönlendiren bir rehber olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, dönemin pozitivist ve seküler eğilimli entelektüel iklimine karşı, Kur'an'ın akıl-vahiy bütünlüğünü savunan bir duruştur.

Önsözün ikinci paragrafında, Kur'an'ın tarihsel nüzul sürecini ve metinsel sabitliğini ele alır. Kur'an'ın 14 asır önce Allah tarafından Cebrâil vasıtasıyla Hz. Muhammed'e 23 yıl boyunca hiçbir değişikliğe uğramadan indirildiğini ifade eden yazar, bu ifadeleriyle bir Kur'an tarifi yapmış²³ olmakla birlikte Kur'an'ın lafzî ve içeriksel bütünlüğünün korunmuşluğuna da vurgu yapar. Bu vurgunun delili olarak, günümüze kadar yeryüzünde birbirinden farklı iki Kur'an'ın bulunmadığını ifade eder. Bu argüman, o dönemde hem Batılı oryantalist çevrelerde²⁴ hem de Türkiye'deki bazı aydınlar arasında gündeme gelen²⁵, Kur'an'ın mushaflaşma sürecine ve otantikliğiyle ilgili tartışmalara karşı açık bir cevap niteliğindedir. Çelebi burada, Kur'an'ın tahriften korunmuş kutsal bir metin olduğunu hem tarihsel hem de ilâhî bir otoriteyle muhafaza edildiğini savunarak oryantalist spekülasyonlara karşı geleneğin ilmî duruşunu teyit etmektedir.²⁶

Üçüncü paragrafta, Kur'an'ın Arapça dilinde nazil olmakla birlikte, sıradan bir Arapça metin değil bilakis kendine has bir üsluba sahip olduğunu belirtir. Kur'an'ın tercüme ve tefsir girişimlerinin, asli metnin anlam ve derinliğini tam olarak yansıtamayacağını, bu farkın bir ressamın yaptığı tablo ile tablonun konu aldığı gerçek nesne arasındaki fark kadar derin olabileceğini ifade eder. Bu ifade, dönemin yoğun biçimde tartışılan Türkçe ibadet, Türkçe Kur'an ve Kur'an'ın tercüme ile ikamesi gibi meselelerine²⁷ karşı açık bir duruş anlamı taşımaktadır. Çelebi, Kur'an'ın estetik, semantik ve retorik düzeyde taşıdığı özgün yapının, yalnızca lafızda değil, aynı zamanda mana ve tesir boyutunda da yerelleştirilemeyecek nitelikte olduğunu ima etmektedir. Bu yaklaşım, Kur'an'ın tecvid, kıraat ve lafzî yapısını merkeze alan klasik ilimlerin korunmasının sadece teknik değil, aynı zamanda mana ve murad-ı ilahîye sadakat bakımından da elzem olduğunu vurgular.

²² Uğur Mumcu, *Kazım Karabekir Anlatıyor* (İstanbul: Tekin, 1993), 86.

²³ Abdulhamit Birişik, “Kur'an (Tarifi ve İsimleri)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/383.

²⁴ İshak Kızılaslan, “Erken Dönem Kur'an Yazımına Dair Oryantalist Yaklaşımlar”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1/2 (2020), 199.

²⁵ *Tarih II Orta Zamanlar* (İstanbul: Maarif Vekaleti-Devlet Matbaası, 1931), 89-92.

²⁶ Bk. Hasan Elik, *Kur'an'ın Korunmuşluğu*; Bilal Gökçır, *Modern Dönemde Kur'an Tarihinin Ortaya Çıkışı: Kur'an'ın Korunmuşluğu Hususunda Oryantalist İddialar ve Müslümanlardan Cevaplar*; Mehmet Emin Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*.

²⁷ Dücane Cündioğlu, *Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi* (İstanbul: Kitabevi, 1998), 45.

Devam eden satırlarda ise Kur'an kıraati, ilmî ölçülerden ziyade bireysel ses yeteneğine ve estetik algıya dayalı bir mahiyet kazanmış, kıraat ile mûsikî arasında net olmayan bir sınır oluştuğundan, tecvidin ilmî çerçevesi ihmal edilerek Kur'an tilâveti, zaman zaman ses güzelliğiyle öne çıkan, ancak fonetik ve fonolojik açıdan hatalara kapı aralayan bir tarzda icra edildiğinden bahseder. Bu bağlamda bazı dönemlerde Kur'an kıraati, sanki şarkı söylercesine, gazel okurcasına; harflerin mahreç ve sıfatlarını ihlâl eder şekilde, dinleyiciyi duygusal yönden etkilemeye yönelik bir gösteriye dönüşmüştür.²⁸ Bu tür eğilimlere karşı müellif, eserinde önemli eleştirilerde bulunur. Ona göre Kur'an okumak, kulağa hoş gelmesi ya da nefsin haz duyması için icra edilen bir mûsiki faaliyeti değildir. Çelebi, bu tarz okumaların Kur'an'ın lafzî ve manevî hürmetine zarar verdiğini vurgular. Özellikle harflerin "eze büze" okunması gibi yanlış telaffuzlara dikkat çeken müellif, Kur'an kıraatinde asıl olanın, lafzın hakkını vermek, her bir harfi mahrecinden doğru bir şekilde çıkarmak ve ilâhî hitabın ciddiyetine uygun bir tilavet gerçekleştirmek olduğunu ifade eder.²⁹ Bu yaklaşım, sadece bir fonetik hassasiyeti değil, aynı zamanda bir metodolojik bütünlüğü de yansıtır. Eserdeki bu eleştiriler, tecvid ilminin ihyasına yönelik bir çağrı niteliğindedir. Bu bağlamda tecvid, yalnızca bir ses disiplini değil, aynı zamanda Kur'an'ı doğru anlama ve aktarma sorumluluğunun³⁰ ilmî teminatı olarak değerlendirilmelidir. Cumhuriyet döneminde yaşanan tecvid eksenli kırılmalara karşı Çelebi'nin ortaya koyduğu bu duruş hem pedagojik hem de ilmî açıdan dikkate değer bir tutumdur.

Netice itibarıyla Münif Çelebi'nin tecvid risalesinin önsözü, dönemin siyasal ve entelektüel tartışmalarına karşı klasik İslâmî epistemolojiyi ve Kur'an merkezli bir bilgi tasavvurunu savunan metin olarak değerlendirilebilir. Yalnızca bir öğretim metninin önsözü olmanın ötesine geçen bu giriş, Kur'an'ın mahiyeti, korunmuşluğu ve dilsel özgünlüğü etrafında şekillenen tartışmalara karşı inanç temelli olmakla birlikte rasyonal bir müdafaa örneğidir.

6. Kurumsal Kabul ve Bilimsel Takdir Bağlamında Eserin Tanınırlığı

Kur'an Dili Alfabeti ve Okuma Kaideleri adlı eser, Çelebi tarafından bireysel bir gayretin ürünü olarak hazırlanmış olsa da kısa sürede dönemin resmî kurumları tarafından tanınmış ve desteklenmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı Müşavere Heyeti'nin 02.01.1945 tarihli ve 371/1655 sayılı

²⁸ Osman Nuri Koçbeker, *Yeni Tatbikatlı Tecvid* (Konya: Ülkü Basımevi, 1958), Önsöz; Okiç, *Kur'an-ı Kerimin Üslup ve Kıraati*, 20.

²⁹ Çelebi, *Kur'an Dili Alfabeti ve Okuma Kaideleri (Tecvid)*, 8.

³⁰ Okiç, *Kur'an-ı Kerimin Üslup ve Kıraati*, 23-24.

kararıyla eserin basımına onay vermiş olması, sonrasında Kur'an kursları ve müftülüklerle dağıtılmak üzere 500 adet satın alınmış olması onun yalnızca şahsi bir girişim değil; aynı zamanda kurumsal düzeyde değer atfedilen bir eğitim materyali olarak kabul edildiğini göstermektedir. Bu durum, eserin içerik yeterliliği, öğretim değeri ve dil-din-politika dengesi açısından dönemin ölçütlerini başarıyla karşılamış olduğunu ortaya koymaktadır.

Ayrıca eserin yalnızca Diyanet İşleri Başkanlığı değil, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından da desteklenmiş olması³¹, onu din eğitiminin sınırları dışına çıkararak genel eğitim sisteminin bir parçası haline getirmiştir. Bu kurumsal çok katmanlılık, eserin hem dinî hem pedagojik bağlamda geniş bir kabul gördüğünü ve yaygınlaştırıldığını gösterir. Dolayısıyla eser, yalnızca bir öğretici materyal değil, aynı zamanda devlet eliyle tavsiye edilen ve desteklenen nadir dinî eğitim kaynaklarından biri olmuştur.

Eserin tanınırlığını artıran bir diğer unsur da ilim çevrelerinden aldığı olumlu tepkilerdir. Dönemin önemli ilim adamlarından Muhammed Tayyip Okiç'in esere yönelik övgü dolu değerlendirmeleri³², bu çalışmanın bilimsel yeterlilik açısından da takdir edildiğini ortaya koyar. Bu tür takdirler, eserin meşruiyetini ve etkisini artırmış; kendisinden sonra gelen elifbâ ve tecvid kitaplarına örneklik teşkil etmesine zemin hazırlamıştır.

Eser, başlangıçta kendi kendine öğrenmeye yönelik bir araç olarak planlansa da gerek kurumsal onay ve destek gerekse ilmi çevrelerden gelen övgülerle kısa sürede geniş bir tanınırlık kazanmış; yalnızca bireysel değil, kolektif bir eğitim hafızasına dâhil olmuştur. Bu bağlamda eser, erken Cumhuriyet dönemi din eğitimi literatürü içerisinde hem işlevsel hem de temsil gücü yüksek bir metin olarak yerini almıştır.

Münif Çelebi'nin eseri, hem muhteva hem de sunum tekniği açısından kendisinden sonraki tecvid literatürüne yön vermiştir. Özellikle tecvid konularını Türkçeleştirerek ele alması, elifbâ ve tecvid bahislerini aynı eserde işlemesi ve harflerin mahreçlerini şekil ve şemalarla destekleyerek görselleştirmesi, sonrasında kaleme alınan Türkçe tecvid eserlerinde bir yöntem olarak benimsenmiştir. Ali Kemal Belviranlı, Zeycan Aydın, Ali Rıza Sağman ve Murat Balıbey gibi isimlerin çalışmaları incelendiğinde, Çelebi'nin eserinde görülen görsel destekli anlatım, öğretim odaklı yapı ve terminolojik sadeleştirme gibi yaklaşımların bu eserlerde de sürdürüldüğü ve geliştirildiği gözlemlenmektedir. Bu durum, Çelebi'nin eserinin sadece dönemsel bir ihtiyaçtan doğan müstakil bir çaba olmadığını, aynı zamanda modern Türkçe tecvid öğretiminin metodolojik temelini atan öncü bir

³¹ Diyanet İşleri Başkanlığı'nın talebi üzerine, Milli Eğitim Bakanlığı 24.08.1951 tarihli ve 12101-12102 yazılılarıyla istenilen kâğıdın tahsisini yapmıştır. Çelebi, *Kur'an Dili Alfabeti ve Okuma Kaideleri (Tecvid)*, İç Kapak.

³² Okiç, *Kur'an-ı Kerimin Üslup ve Kıraati*, 24.

metin işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır.

7. Eserde Okur-Yazar Etkileşimi ve Dönemin Dinî İhtiyaçlarına Cevap Arayışı

Çelebi'nin 1945 yılında ilk baskısı yapılan bu eseri, Cumhuriyet döneminde Latin harfleriyle yayımlanan ilk tecvid kitabı olması bakımından dikkat çekicidir³³. Ancak bu eserin sadece teknik anlamda Kur'an okuma öğretimine odaklanan bir çalışma olmanın ötesinde, dönemin dinî ihtiyaçlarına cevap verme noktasında taşıdığı işlevsel boyut da önemlidir. Çelebi'nin 1948 yılında yaptığı üçüncü baskıya yazdığı önsöz, eserin okur kitlesiyle nasıl bir etkileşim kurduğunu ve eserin zamanla nasıl bir içerik dönüşümüne uğradığını gözler önüne sermektedir.

Söz konusu önsözde, önceki baskılarda yer verilmeyen namaz sûreleri, dualar ve namazın tarifine yönelik taleplerin okuyuculardan yoğun biçimde iletildiği ifade edilmektedir. Kendi ifadesiyle, “Birçok din kardaşlarım kitabın daha ilk tabında namaz sûrelerinin ve dualarının kitaba alınmamış olmasından şikâyet etmişler ve namaz kılmayı da tarif etmemi emir buyurmuşlardı.”³⁴ Müellif bu talepleri ilk başta, eserin teknik yapısına uygun düşmediği gerekçesiyle ikinci baskıda dikkate almadığını belirtse de taleplerin ısrarlı biçimde tekrarlanması üzerine üçüncü baskıda bu yönde bir düzenlemeye gitmiştir. Bu açıklamalar, eserin sadece bir tecvid kitabı olarak değil, aynı zamanda temel dinî bilgilere ulaşma ihtiyacına cevap veren pratik bir kaynak olarak algılandığını göstermektedir.

Burada dikkat çeken hususlardan biri, müellifin okuyucu taleplerine “buyrultuya boyun eğdim” ifadesiyle yanıt vermesidir. Bu ifade, yazar ile okuyucu arasındaki ilişkiyi hiyerarşik bir yapıdan çok, karşılıklı etkileşime dayanan ve okuyucunun yönlendirici rol üstlenebildiği bir zemin olarak tasvir etmektedir. Bu yönüyle Çelebi'nin eseri, yalnızca pedagojik bir metin olmanın ötesinde, dönemin dinî hayatının şekillenmesine katkı sunan bir iletişim aracı işlevi de görmektedir.

Öte yandan okuyucuların bu yöndeki talepleri, dönemin sosyo-dinî şartları hakkında da dolaylı bilgiler vermektedir. 1940'lı yıllarda, dinî eğitimin resmî kurumlar aracılığıyla yeterince yapılamadığı bir ortamda halkın dinî bilgilere ulaşma ihtiyacı daha çok basılı eserler aracılığıyla karşılanmaya çalışılmıştır.³⁵ Bu bağlamda Kur'an okuma öğretimine dair bir kitap, sadece fonetik kuralların öğretildiği bir alanla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda ibadet hayatının en temel unsurlarına dair bilgi talebinin

³³ Hüsnâ Çeker, *Cumhuriyet Dönemi Tecvid Kitaplarının Kaynakları* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 15.

³⁴ Çelebi, *Kur'an Dili Alfabeti ve Okuma Kaideleri (Tecvid)*, 10.

³⁵ Ceylan, *Cumhuriyet Dönemi Din/Devlet İlişkileri*, 2/351.

de odak noktası hâline gelmiştir. Dolayısıyla tecvid kitaplarının, klasik dönemdekinden farklı olarak, modern dönemde bir tür “namaz hocası” rolü üstlenmeleri beklenmiştir.

Bu durum, erken Cumhuriyet döneminin dinî yayıncılığında gözlenen önemli bir eğilime işaret etmektedir: Dinî metinlerin içerik olarak işlevselleştirilmesi ve pratik yönünün öne çıkarılması. Özellikle Kur'an eğitimi bağlamında hazırlanan eserlerde, hem bireyin Kur'an'ı doğru telaffuz etmesi hem de namaz ibadetini doğru biçimde yerine getirmesi hedeflenmiş, bu iki boyut birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak görülmüştür. Çelebi'nin eseri de bu anlayışın somut bir yansımasıdır.

Kur'an Dili Alfabeti ve Okuma Kaideleri adlı eser, yalnızca Latin harfli ilk tecvid metinlerinden biri olması yönüyle değil, aynı zamanda dönemin dinî-manevi taleplerine cevap verebilme kapasitesiyle de dikkate değerdir. Müellifin okur taleplerine gösterdiği duyarlılık, eserin şekillenme sürecine okuyucunun doğrudan katkıda bulunduğunu göstermektedir. Bu yönüyle eser, Cumhuriyet döneminde bireysel dinî öğrenmenin seyrine, yayıncılık faaliyetlerinin yönelimlerine ve tecvid kitaplarının geçirdiği dönüşüme dair önemli ipuçları sunmaktadır.

8. Pedagojik Yaklaşım ve Öğretim Teknikleri: Erken Cumhuriyet Döneminde Yenilikçi Bir Yöntem Denemesi

Çelebi'nin eseri, yalnızca içerdiği fonetik ve tecvid bilgileriyle değil, aynı zamanda öğretim yöntemi ve görsel sunum teknikleriyle de erken Cumhuriyet döneminin dikkat çekici dinî eğitim metinlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Çelebi'nin akademik ve bilimsel formasyonu, eserin hem yapısal kurgusuna hem de didaktik sunumuna doğrudan yansımıştır. Harflerin şekilsel gösterimi, mahreçlere dair izahlar, başta-ortada-sonda yazım farklılıkları ve sesli harflerle ilişkileri gibi konular pedagojik ilkeler doğrultusunda işlenmiştir.

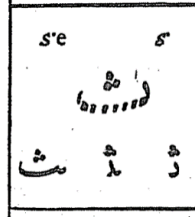
Bu bağlamda harflerin kutucuklar içerisinde gösterilmesi, kalın seslerin kalın puntolarla vurgulanması ve Latince-Türkçe karşılıklarının sistematik tablolar aracılığıyla sunulması, öğrenenin görsel hafızasını etkin şekilde kullanmasına olanak tanıyan yenilikçi bir öğretim stratejisi olarak öne çıkar. Özellikle “Harflerin Okunuşu” başlığı altında sunulan açıklamalar, öğrenen merkezli bir yaklaşımın izlerini taşımakta; eserin kural anlatımından çok örnekli alıştırmalara ağırlık vermesi ise klasik tecvid metinlerinden ayrılarak çağdaş eğitim teorilerine daha yakın bir duruş sergilemektedir.

Eserin giriş kısmında yazar, okuyucuya eserden nasıl yararlanması gerektiği hususunda açık ve sistematik yönlendirmelerde bulunur. Bu yönüyle, kapakta yer alan “Kendi Kendine Kur'ân Okumayı Öğretir” ibaresi salt bir iddia olmaktan öteye geçmekte; metodolojik bir öğretim çerçevesiyle

uygulamaya dönüştürülmektedir. Bu yaklaşım, yalnızca dönemin pedagojik normlarının ötesine geçmekle kalmayıp, aynı zamanda bireysel öğrenme süreçlerini destekleyici özgün bir modelin erken örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir.

8.1. Harflerin Görsel Kodlanması ve Öğretim Sistemi

Eserin ilk bölümünden itibaren Çelebi, Arap harflerinin kelime başı, ortası ve sonundaki şekillerini kutucuklar içinde grafiksel biçimde sunar. Harflerin bu biçimsel çeşitliliği, her bir şeklin kutucuğun belirli konumlarında (sağ-alt, orta-alt, sol-alt) gösterilmesiyle sistematik hâle getirilmiştir. Dörtgenlerin ortasında yer alan harflerin “öz” yapıları dolgun çizgiyle, bu öz yapıya eklenen parçalar ise noktalı çizgiyle gösterilmiştir. (Görsel-1) Bu teknik sunum, yalnızca görsel hafızaya hitap etmekle kalmaz; aynı zamanda Arap harflerinin yapısal farklarını öğretmeyi amaçlayan bir tasarım stratejisidir. Bu açıdan eser, görselliği merkezine alan ilk Latin harfli tecvid ve elifbâ kitabı olarak kayda değerdir.

Görsel -1

8.2. Fonetik Özelliklerin Sistemli Gösterimi

Konuşma uzuvlarının çıkarabileceği sesler oldukça fazladır. Ancak diller bunları sınırlı sayıda kullanır. Kullanılan sesler dilden dile fark eder. Bu açıdan sesler çeşitli tasniflere tabi tutulmuştur.

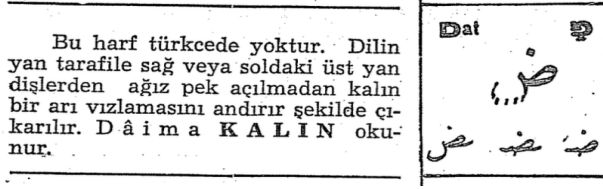
- Aslî ve fer'î harf oluşuna göre yapılan tasnif
- Sesli ve sessiz harf oluşuna göre yapılan tasnif
- Mahreç ve sıfat eksenli tasnif

Arap dilinde en yaygın tasnif sesleri, mahreçleri ve sıfatları açısından ele alan tasniftir.³⁶

Çelebi de bu kurala uyarak harfleri tanıtırken dudak, diş, dil ve boğaz organlarının fonetik rollerine ilişkin açıklamalar yapmıştır. (Görsel-2) Bu metot klasik mahreç bilgisinin modern öğretim araçlarıyla desteklenmesi anlamına gelir. Her harfin karşısında yer verilen açıklamalarda sesin ağızdan çıkışı, artikülasyon noktaları, ses kalınlık-incelik, açıklık-kapalılık, şiddet-yumuşaklık dereceleri (sıfat-ı lâzımleri) pedagojik bir dille ifade edilmiştir. Bu açıklamalar, modern fonetik biliminin verilerini klasik

³⁶ Mustafa Kaya, *Arap Dili Fonetikliği Ses-Anlam İlgisi* (Erzurum: Eser Ofset, 2011), 38.

Arapça fonetik anlayışıyla uzlaştırma girişimi olarak değerlendirilebilir.

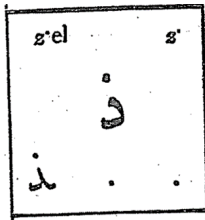

Görsel -2

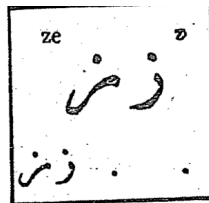
8.3. Görsel Göstergeden Fonetik Anlama: Harflerin Latin Karşılıkları Bağlamında Göstergebilimsel Bir Yaklaşım

Çelebi'nin eserinde yer alan önemli bir diğer yenilik ise, Türkçe'de bulunmayan Arap harflerinin karşısında o harfe denk düşen Latince karaktere yer verilmesidir. Bu karakterler kalınlık derecelerine göre farklı yazı biçimleriyle (normal, italik, kalın/bold) temsil edilmiştir. Örneğin; üç farklı "z" sesi için üç farklı yazım şekli (italik-z, normal-z, bold-Z) tercih edilmiş; böylece okuyucunun sesin fonetik şiddetini kavraması hedeflenmiştir. Bu uygulama, dönemin Latin harflerine geçiş sürecine uyum sağlayan ve sesli-teorik öğretimi destekleyen yenilikçi bir dil öğretim tekniğidir. Aynı zamanda Çelebi'nin fizik bilimindeki uzmanlığının, sese dair teknik ayrımlar konusundaki duyarlılığını esere yansıttığı görülmektedir.

Meselâ (z) çok ince okunan zeyi (Görsel-1); (z) normal okunan zeyi (Görsel-2); (Z) çok kalın okunan zıy (Görsel-3) göstermektedir. Her dörtgenin karşısında dudak, dil, diş, boğaz vaziyetine göre harfin ağızdan nasıl çıkarılması gerektiği imkân nisbetinde tarif edilmiştir.³⁷

Görsel -3

Görsel -4

Görsel -5

8.4. Yeni Harflerle Transkripsiyon Denemesi

Çelebi, *Kur'an Dili Alfabeti ve Okuma Kaideleri* adlı eserinde, sadece Kur'an harflerinin tanıtımını yapmakla kalmamış; aynı zamanda bu harflerin ses değerlerini Türk okuyucusuna en doğru biçimde aktarmak için özgün bir transkripsiyon sistemi geliştirmiştir. Eserin önsözünde bu

³⁷ Çelebi, *Kur'an Dili Alfabeti ve Okuma Kaideleri (Tecvid)*, 11.

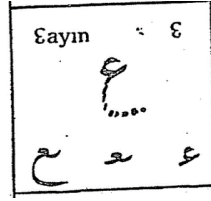
girişimi şöyle ifade etmektedir:

“Yazı ile ses belletme imkânının azlığı dolayısıyla Türk dindaşlarımın kendi kendilerine Kur’an-ı Kerim okumayı öğrenmeleri bu kitapla tam ve mutlak olarak sağlanmazsa da kolaylaştırmak maksadıyla Kur’an kelimelerinin okunuşu yeni Türkçe harfleriyle ve sırf bu kitaba mahsus olmak üzere kabul ettiğimiz harf ve işaretlerle gösterilmeye çalışılmıştır.”³⁸

Bu ifadeden açıkça anlaşılmaktadır ki Çelebi, yalnızca harflerin şekillerini öğretmeye değil, aynı zamanda sesin doğru üretimini kavratmaya da odaklanmıştır. Özellikle Türk alfabesinde karşılığı olmayan Arapça harfler için yeni görsel semboller geliştirmiştir. Bunlardan en dikkat çekici olanlardan biri “ض” (Dâd) harfi için kullanılan ve ters “g” altına iki nokta ile temsil edilen özgün karakterdir (Görsel-6). Benzer şekilde, “ع” (Ayn) harfi için “ع” ters yazılmış bir üç benzeri şekil tercih edilmiştir (Görsel-7). Bu semboller hem görsel hem fonetik bellek üzerinden işleyen bir öğretim metodunun ürünüdür.

Görsel -6

Görsel -7

İhtiyaç hissedilmediği için klasik tecvid kitaplarında rastlanmayan bu yöntem, aynı zamanda dil öğretiminde fonetik transkripsiyonun erken Cumhuriyet dönemi örneklerinden biri olarak da değerlendirilebilir. Söz konusu işaret sistemi, öğrenme sürecinde sadece işitsel değil, aynı zamanda görsel hafızayı da aktive etmeyi amaçlayan bütüncül bir yaklaşımı temsil eder.

Bu yönüyle Çelebi’nin eseri, sadece içerdiği bilgilerle değil, bu bilgilerin aktarım biçimiyle de pedagojik ve bilimsel bir özgünlük taşımaktadır. Uzmanlık alanından tevarüs eden sistematik düşünce ile dinî öğretimi buluşturan bu fonetik transkripsiyon denemesi, hem Arap harflerinin telaffuzunda karşılaşılan zorluklara çözüm sunmuş hem de öğretim materyallerinde görsel dizaynın önemini çok erken bir tarihte ortaya koymuştur.

8.5. Bilimsel Disiplinin Dinî Öğretime Yansıması

Çelebi’nin ilmî birikimi eserin yapılandırılmasında yalnızca teknik bilgi düzeyinde değil; aynı zamanda gözlem, sınıflama, sistematik sunum ve deneyimlenebilirlik gibi bilimsel metodolojilerin dinî bir öğretim metnine uygulanmasında da kendisini göstermektedir. Harflerin şekilsel ve

³⁸ Çelebi, *Kur’an Dili Alfabesi ve Okuma Kaideleri (Tecvid)*, 8-9.

fonetik tasnifi, görsel kodlama yöntemleri ve açıklayıcı şemalar, modern bilimsel pedagojinin araçlarıyla klasik tecvid ilminin öğretimine katkıda bulunmuştur. Bu yönüyle eser, yalnızca dinî ilimler açısından değil; aynı zamanda eğitim tarihi, dil öğretimi ve grafik tasarım teknikleri açısından da incelenmeye değer özgün bir kaynak niteliğindedir.

Çelebi'nin eseri, içerik açısından klasik tecvid kurallarını muhafaza ederken, sunum ve öğretim açısından çağdaş pedagojik araçları kullanan yenilikçi bir çalışmadır. Özellikle Latin harflerine geçiş sürecinde, yeni yazı sistemine aşına olmayan kitlelere yönelik görsel ağırlıklı ve kavramsal temelli bir öğretim modelini benimsemesi, eserin erken Cumhuriyet dönemi dinî yayıncılığı içindeki ayrıcalıklı yerini belirginleştirmektedir.

9. Münif Çelebi'nin “Çizgi Harekeleri” ve “Harf Harekeleri” Tasnifi: Klasik Literatürle İrtibatlı Modern Bir Yorum

Münif Çelebi'nin *Kur'an Dili Alfabeti ve Okuma Kaideleri* adlı eserinde harekeleri “çizgi harekeleri” ve “harf harekeleri” olmak üzere iki başlık altında sınıflandırması³⁹, yalnızca didaktik bir tercihi yansıtmakla kalmamakta; aynı zamanda klasik Arap dilbilimi ve kıraat literatüründe yer alan teorik tartışmalarla yakından ilişkilendirilebilecek özgün bir yaklaşım sunmaktadır. Çelebi'nin bu tasnifi, ilk bakışta tecvid metinlerinde rastlanmayan bir terminoloji gibi görünse de aslında köklü nahiv ve sarf tartışmalarının çağdaş bir devamı olarak değerlendirilebilir.

“Çizgi harekeleri” ifadesiyle fetha (üstün), kesra (esre) ve damme (ötre) gibi klasik kısa seslendirme işaretlerine atıfta bulunan müellif, bu harekeleri geleneksel anlamları çerçevesinde tanımlamaktadır. Ancak asıl dikkat çekici yön, elif, vav ve yâ harflerinin harekesiz biçimlerine “harf harekeleri” adını vererek geliştirdiği yeni terminolojidir. Bu adlandırma, klasik Arap gramerinde öteden beri tartışılan “hareke-harf ilişkisi”ni çağrıştırmakta; bu anlamda Çelebi'nin yaklaşımının salt pedagojik değil, aynı zamanda teorik bir derinliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Klasik dil âlimlerinden Sîbeveyhi'nin (ö. 180/796) “Fetha elifin bir parçasıdır”⁴⁰ şeklindeki tespiti ile İbn Ya'îş'in (ö. 643/1245) “Fetha eliften, kesra yâ'dan türemiştir”⁴¹ tarzındaki beyanları, harekelerin med harfleriyle ilişkisini doğrudan kurmaktadır. Daha ayrıntılı bir değerlendirme sunan İbn Cinnî (ö. 392/1002), fetha, kesra ve dammenin elif, yâ ve vâv gibi med harflerinin “bিরer parçası” olduğunu belirtmiş ve bu ilişkiyi mahiyet düzeyinde tartışmıştır. Ona göre kısa sesleri ifade eden harekeler, küçük ve

³⁹ Çelebi, *Kur'an Dili Alfabeti ve Okuma Kaideleri (Tecvid)*, 49.

⁴⁰ Amr b. Osman b. Kanber el-Hârisî Sibeveyh, *el-Kitâb* (Kahire: Mektebet'u l-Hâncî, 1982), 4/142.

⁴¹ Ebü'l-Bekâ Muvaffaküddîn Yaîş b. Alî b. Yaîş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî, *Şerhu'l-mufessal* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 5/442.

eksik biçimleriyle harflerin bir tür “zayıf tezahürüdür”. Hatta eski nahivciler bu sebeple fethayı “küçük elif”, kesrayı “küçük yâ” ve dammeyi de “küçük vâv” olarak adlandırmıştır.⁴² Bu görüş, Çelebi’nin “harf hareketleri” terimini oluştururken klasik bir dayanağa sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Konu, Cumhuriyet dönemi bazı tecvid eserlerinde şu şekilde ele alınmıştır:

Bu bağlamda Abdurrahman Çetin’in med harfleri ile hareketlerin menşesine dair özetlediği üçlü yaklaşım, söz konusu sınıflamanın teorik temelini pekiştirir. Çetin’e göre, bir görüş fetha, kesra ve dammenin med harflerinden türediğini savunurken; diğer bir görüş bu seslerin uzatılmasıyla med harflerinin oluştuğunu ileri sürer. Üçüncü bir yaklaşımsa, her ikisinin de birbirinden bağımsız şekilde oluştuğunu iddia etmektedir.⁴³ Bu çerçevede, Çelebi’nin “hareke mi harften doğar, yoksa harf mi harekeden?” şeklinde özetlenebilecek klasik tartışmalarla ilgilendiği ve kendine özgü kavramsallaştırmasını bu çok katmanlı geçmişin üzerine inşa ettiği anlaşılmaktadır.

Benzer şekilde Mehmet Ali Sarı, fonetik temelli değerlendirmelerinde harfin mahreç esaslı olarak harekeden önce geldiğini; ancak her iki unsurun da anlam kazanabilmesi için karşılıklı bir bağımlılığın söz konusu olduğunu ifade etmektedir. Sarı’ya göre, harfin hareke olmadan var olabileceği, ancak harekenin harf olmaksızın anlamlı bir şekilde telaffuz edilemeyeceği görüşü daha gerçekçidir.⁴⁴ Bu düşünce, Çelebi’nin “harf hareketleri” adlandırmasıyla birebir örtüşmektedir. Zira “harf” olan elif, vâv ve yâ, klasik anlamda uzun sesler olarak harekenin fonetik devamı ya da gelişmiş biçimi şeklinde değerlendirilebilir.

Modern ses bilimciler de bu klasik ayrımı destekleyici yönde değerlendirmelerde bulunur. Onlara göre, hareketler ile harfler arasında yalnızca “kemiyyet” (nicelik) farkı mevcuttur; nitelik açısından her iki unsur da aynı ses üretim mekanizmasına dayanır.⁴⁵

“Çünkü her iki durumda da ağızdaki kasların hareketi aynıdır. O halde leyyine dediğimiz harf ve hareke sesleri birbirinden sadece uzatma zamanı olarak farklılık göstermektedirler. Harf dediğimiz uzun seslerin, hareke dediğimiz kısa seslerin iki katı olarak telaffuz edilmesi de Arap dilinde

⁴² Ebû'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî, *Sirru sinâ'ati'l-i'râb* (Beirut: Dârul Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 1/43.

⁴³ Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları* (Bursa: Emin Yayınları, 2022), 158-159.

⁴⁴ Mehmet Ali Sarı, *Kur'an-ı Kerim'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları* (İstanbul: İFAV, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), 55.

⁴⁵ İbrahim Enis, *Fi'l-Lehecâti'l-'Arabîyye* (Kahire: Mektebetü'l-Anglo'l-Mısıriyye, 1992), 64.

adet haline gelmiştir.”⁴⁶ Dolayısıyla, Çelebi'nin geliştirdiği tasnif yalnızca didaktik kolaylık sağlamaya yönelik bir kategorileştirme olmayıp; fonetik, nahiv ve dil felsefesi literatürünü harmanlayan özgün bir yorumdur.

Özetlemek gerekirse, Münif Çelebi'nin hareketleri “çizgi” ve “harf” olmak üzere iki başlık altında ele alması, yüzeysel bir terminolojik yenilik değil; klasik tartışmaları çağdaş bakış açısıyla yorumlayan düşünsel bir girişimdir. Çelebi'nin eseri, tecvid alanında sıkça göz ardı edilen dilin mahiyetine dair soruları gündeme taşıması ve klasik birikimle modern pedagojik yaklaşımları mezc ederek yeni bir kavramsal sistematik geliştirmesi açısından özgün bir değer taşımaktadır.

10. Mahreç-Sıfat İlişkisi Üzerine Disiplinlerarası Bir Katkı

Tecvid ilmi, Kur'ân-ı Kerîm'in tilavetinde lafızların doğru ve güzel bir biçimde telaffuz edilmesini hedefleyen nazarî ve amelî kaideler bütünüdür.⁴⁷ Bu ilmin en temel meselelerinden biri olan harflerin mahreçleri ve sıfat-ı lâzime bahisleri, klasik tecvid literatüründe genellikle birbirinden bağımsız iki ayrı başlık altında ele alınmıştır.⁴⁸ Mahreçler, harflerin çıkış yerlerini belirlerken⁴⁹; sıfat-ı lâzime ise bu harflerin sahip oldukları kalıcı nitelikleri tanımlar.⁵⁰ Ancak bu iki unsurun birbirinden kopuk bir biçimde sunulması, okuyucunun özellikle harflerin fonetik karakteristiklerini tam anlamıyla kavramasında pedagojik zorluklar doğurabilmektedir.

Cumhuriyet dönemi tecvid eserlerinde de bu klasik kurgu büyük oranda devam ettirilmiş, mahreçler ve sıfatlar ayrı bölümlerde, birbirleriyle ilişkisi kurulmadan ya doğrudan ya da kısmen kurularak işlenmiş⁵¹, bu ilişki öğreticinin uhdesine bırakılmıştır.⁵² Söz konusu eserlerde, mahreç ile sıfat-ı lâzime arasında teorik veya işitsel bir bağ kurulmadığı için, öğrencinin harfin hem çıkış yeri hem de ses niteliği arasındaki etkileşimi fark edebilmesi genellikle ya kendi çabasıyla ya da fem-i muhsin (mahir okuyucu) bir öğretici vasıtasıyla mümkün olabilmektedir. Bu durum, özellikle

⁴⁶ İbrahim Tetik, “Kur'ân Kıraatinde İmâle ve Feth'in Kitâbî Referansları”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 53 (2020), 52.

⁴⁷ Ramazan Pakdil, *Talim, Tecvid ve Kıraat* (İstanbul: İFAV, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019), 25-26.

⁴⁸ Ömer Kara, *Kuran Fonetigi Tilavet Sanatı* (İstanbul: Bilge Adamlar, 2012), 15; Mustafa Atilla Akdemir, *Tecvid-i Mâhir* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019), 41.

⁴⁹ Ahmet Madazlı, *Tecvid İlmi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1994), 8-9.

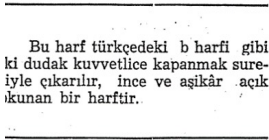
⁵⁰ Demirhan Ünlü, *Kur'an-ı Kerim'in Tecvidi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 37-38.

⁵¹ Örnek olarak; Halil Hilmi Cansal, *İlm-i Tecvid İlm-i Eda* (İstanbul: Gün Basımevi, 1953) Mahi Dağdağan, *Tecvid* (İstanbul: Şadırvan Yayınları, 2022); Mahmut Fatih Savaş, *Özetle Tecvid İlmi* (İstanbul: Erkam Matbaası, 2011); Ferhan İnan, *İnan Tecvidi* (Ankara: Kadioğlu Matbaası, tarihsiz); Zeycan Aydın, *Tecvid Kitabı* (İstanbul: el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye, tarihsiz) isimli eserler zikredilebilir.

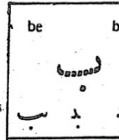
⁵² Akdemir, *Tecvid-i Mâhir*, 41.

tecvid öğretiminde ses fiziği ve fonetik temelli bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır.

Bu bağlamda Çelebi'nin eseri, söz konusu metodolojik eksikliğe dair önemli bir farkındalık ortaya koymaktadır. Çelebi, mahreç ve sıfat bahislerini birbirinden soyutlamadan, harflerin fiziki oluşum süreçleriyle birlikte akustik özelliklerini de dikkate alarak sunmuştur⁵³. Onun bu yaklaşımı, sadece teorik değil, aynı zamanda uygulamaya dönük pedagojik bir fayda da taşımaktadır. Harflerin çıkış yerleriyle ses karakteristikleri arasında doğrudan bir bağ kurarak işitsel-tasvirî bir anlatım tekniği geliştiren Çelebi, tecvid eğitiminde daha bütüncül bir model ortaya koymuştur (Görsel-8,9).

Görsel -6

Görsel -7

Çelebi'nin fizikçi kimliği, mahreç ve sıfat meselelerini yalnızca geleneksel tanımlarla değil, aynı zamanda ses bilimi bağlamında da ele almasına imkân tanımıştır. Bu yönüyle Çelebi'nin eseri, klasik tecvid kitaplarının metodolojik tekrarını aşan, çağdaş dil biliminden ve görsel analizlerden beslenen yenilikçi bir kurgu sunmaktadır.

Çelebi'nin tecvid pedagojisine getirdiği bu yaklaşım hem teorik hem de uygulamalı öğretim açısından dikkate değerdir. Mahreç ve sıfat-ı lâzıme arasındaki ilişkinin bütüncül bir çerçevede sunulması, sadece öğrenciye kavramsal bir berraklık kazandırmakla kalmaz; aynı zamanda Kur'an tilavetinin ses estetiğine dair daha derin bir farkındalık geliştirir. Bu yönüyle Çelebi'nin eseri, Cumhuriyet dönemi tecvid literatüründe pedagojik ve metodolojik açıdan özgün bir konuma sahiptir.

11. Tecvid Terminolojisinin Türkçeleştirilmesi: Pedagojik Strateji ve Politik Uyum

Çelebi'nin eserinde en dikkat çeken yeniliklerden biri, klasik tecvid terimlerinin Türkçeleştirilerek parantez içinde verilmesidir. Sıfat-ı arızalar başlığı altında yer alan kavramların örneklenmesi, yalnızca teknik bir tercih değil; aynı zamanda dönemin sosyopolitik ve pedagojik gerekliliklerine cevap veren bilinçli bir dil stratejisidir. Örneğin “medd-i muttasıl” terimi “bitişik uzatma”, “medd-i lâzım” “gerekli uzatma”, “idgam” “ses karışması”, “izhar” ise “ses ayrılması” olarak Türkçeleştirilmiş; “kalkale”

⁵³ Benzer yaklaşımlar için bk. Süreyya Şahin, *Tam ve Kolay Tecvid* (İstanbul: Fakülter Matbaası, 1964), 30-31.

için “titretme” ve “sekte” için “ses kesme” gibi deyimsel karşılıklar üretilmiştir.⁵⁴ Bu yöntem hem kavramın anlamını sezdirenen hem de Türkçe düşünen okuyucunun kavramsal yakınlık kurabileceği bir öğrenme zeminini hedeflemektedir.

Bu tercih, özellikle Harf İnkılâbı sonrasında Arap harfli klasik kaynaklara ulaşmanın ve dinî eğitimin zorlaştığı bir dönemde, kendi kendine öğrenme ihtiyacını karşılamaya yönelik bir çözüm olarak değerlendirilebilir. Müellifin eserini “Kur'an'ı kendi kendine öğrenmek isteyenler için kolaylaştırma maksadıyla” kaleme aldığını açıkça ifade etmesi, bu pedagojik yönelimin bilinçli ve planlı olduğunu göstermektedir. Böylece eser, yalnızca bir öğretim materyali değil; aynı zamanda dinî bilgiye ulaşımı kolaylaştırmaya yönelik bir eğitim aracına dönüşmüştür. Ayrıca bu terminolojik sadeleştirme, dinî eğitimde halkın anlayabileceği bir dil kullanılması gerektiği yönündeki erken Cumhuriyet pedagojisi ile de uyum içindedir. Dönemin eğitim politikası, Türkçenin sadeleşmesini ve halkla doğrudan iletişim kurabilen öğretim dilinin benimsenmesini teşvik etmekteydi.⁵⁵ Bu bağlamda Çelebi'nin terminolojiyi açıklayıcı Türkçeleştirmelerle sunması, hem dinî kavramların halk tarafından daha kolay anlaşılmasını sağlamış hem de dönemin ideolojik talepleriyle çelişmeyen bir yöntem benimsemiştir.

Bununla birlikte, teknik terimlerin tamamen ortadan kaldırılmaması; yani asıl tecvid terimlerinin verilmesi ve ardından parantez içinde açıklanması, Çelebi'nin ilmî geleneğe olan saygısını korurken öğrenmeyi kolaylaştırma hedefinden de sapmadığını göstermektedir. Bu yöntem hem akademik sadakati hem de pedagojik erişilebilirliği dengeleyen örnek bir yaklaşım sunmaktadır.

Çelebi'nin bu terminolojik düzenlemesi, erken Cumhuriyet döneminde dinî eğitim alanında karşılaşılan zorluklara cevap verirken aynı zamanda halkla bilgi arasında yeni bir köprü kurmayı başarmış; bilimsel ciddiyet ile toplumsal sorumluluğu pedagojik yenilikle birleştiren özgün bir yöntem olarak dikkat çekmiştir.

12. Kaynak Kullanımı, Atıf Geleneği ve Tecvid Edebiyatında Pedagojik Öncelik

Çelebi'nin eserinde metin içi atıf, dipnot ya da detaylı bir akademik kaynaklandırma yapılmamış olması, ilk bakışta modern akademik yazım standartları çerçevesinde bir eksiklik gibi görülebilir. Ancak bu tercih hem tecvid ilminin karakteristik yapısından hem de bu alandaki öğretim geleneğinden bağımsız değerlendirilmemelidir. Zira tecvid literatüründe

⁵⁴ Çelebi, *Kur'an Dili Alfabeti ve Okuma Kaideleri (Tecvid)*, 93-105.

⁵⁵ Ceylan, *Cumhuriyet Dönemi Din/Devlet İlişkileri*, 2/316-318.

metin içi atıf yapmamak yaygın ve yerleşik bir usuldür. Bu yöntem hem ilmin doğasından hem de pedagojik ihtiyaçlardan kaynaklanan bilinçli bir tercihin ürünüdür.

Tecvid ilmi, doğrudan Hz. Peygamber'den rivayetle şekillenen, sahâbe, tâbiîn ve kıraat imamları eliyle sözlü ve daha sonraki süreçlerde yazılı olarak aktarılan bir ilim dalıdır. Bu yönüyle hüküm üretici değil, nakilci/aktarıcı bir yapıya sahiptir. Tecvid kuralları, ictihada açık olmayıp, beynelmilel ölçülerle sabitlenmiş, nesilden nesile aktarılırken lafız ve uygulama bakımından değişikliğe uğramamıştır. Dolayısıyla tecvid metinlerinde, her bir kaidenin dayanağının ayrı ayrı belirtilmesi gerek görülmemiş; bunun yerine kaidelerin uygulama esasları örneklerle ve mümkünse görsel desteklerle açıklanmıştır.

Bu noktada müelliflerin temel amacı, okuyucunun dikkatini teknik atıflarla bölmektense, doğrudan kavrama ve telaffuz pratiğine yönlendirmektir.⁵⁶ Bu, özellikle orta seviyedeki tecvid okurları için oldukça işlevsel bir tercihtir. Zira bu düzeydeki okuyucu, ilmî referanslardan ziyade, doğru telaffuza, görsel hafızaya ve sesli uygulamaya odaklanmaktadır. Bu pedagojik gerçekliğin farkında olan müellifler, metinlerini bu ihtiyaçlar doğrultusunda sade, doğrudan ve alıştırma temelli bir üslupta kaleme almışlardır.⁵⁷

Çelebi de bu geleneğe uygun davranmış; eseri boyunca herhangi bir dipnot veya atıf kullanmaksızın tecvid kurallarını açıklamış, ancak eserinin sonunda “Kitabın Yazılmasında Faydalanılan Eserler” başlığı altında 10 klasik ve modern kaynaktan oluşan bir liste vermiştir.⁵⁸ Bu yaklaşım, onun ilmî kaygılardan uzak olduğu anlamına gelmez; aksine bu kaynakların metinle ilişkisinin zımnî olduğu, yani bilginin doğrudan değil, derlenmiş ve özümsemiş bir biçimde yansıtıldığı pedagojik bir tercihi gösterir.

Ayrıca, bilgi teknolojilerinin ve eğitim materyallerinin gelişmesine paralel olarak görsellikten faydalanmak, şekil, şema, kutucuk ve ikazlarla desteklenen metinler oluşturmak, modern tecvid öğretiminin dikkat çeken eğilimlerinden biridir. Çelebi de bu eğilimi erken bir tarihte fark etmiş ve eserinde kısmen uygulamıştır. Bu nedenle onun metni, sadece içerik değil, sunum ve öğretim yöntemi bakımından da dönemin şartları içerisinde oldukça ileri bir düzeydedir.

⁵⁶ Ali Rıza Işın, *Tecvid Dersleri* (Konya: Yüksek İslam Enstitüsü Ders Notları, 1971), 3.

⁵⁷ Örnek olarak bk. Hasan Hüseyin Varol, *Yeni Karabaş Tecvidi* (Konya: Hayra Hizmet Vakfı, 2006), 51-54; Koçbeker, *Yeni Tatbikatlı Tecvid*, 43-44.

⁵⁸ Bk. Ali Haydar Kur'an-ı Kerim Elifbâsı; *Karabaş Tecvidi*; Mehmet Nuri, *Muhtasar Tecvid*; Mehmed Zihni, *Kitâbu't-Tahâre ve Kitâbu's-Salât*; Mehmed Salih, *İslam Elifbâsı*; Mustafa Şefik, *Kur'an-ı Kerim'e Hazırlık*; Ahmed Edip - Veled Çelebi, *Kur'an-ı Kerim Elifbâsı*; Yahya Hilmi Nisbâhu'l-lihvân (*Kur'an Kelimelerinin Alfa-betik Fihristi*); Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*.

Netice itibariyle tecvid metinlerinde detaylı akademik kaynakça hassasiyetinin olmaması bir yetersizlik değil; genel kabule, yöneme ve hedef kitleye uygun pedagojik bir stratejidir. Çelebi'nin eseri de bu kabulü sürdürürken, onu modern pedagojik araçlarla zenginleştirmiş ve din eğitimi alanında örnek teşkil edecek nitelikte bir öğretim materyali ortaya koymuştur.

Sonuç

Münif Çelebi'nin *Kur'an Dili Alfabeti ve Okuma Kaideleri* adlı eseri, erken Cumhuriyet döneminde yaşanan toplumsal, kültürel ve eğitimsel dönüşümler ışığında değerlendirildiğinde, yalnızca bir tecvid metni olmanın ötesine geçen çok yönlü bir öğretim materyali olarak karşımıza çıkmaktadır. Harf İnkılâbı'nın ardından geleneksel dinî metinlerle olan bağın zayıflaması, Kur'an öğretimi başta olmak üzere temel dinî bilgilerin aktarımı için yeni yöntemlerin ve araçların geliştirilmesini zaruri kılmıştır. Bu bağlamda Çelebi'nin eseri, Latin harfleriyle kaleme alınan ilk tecvid kitabı olması hasebiyle tarihî bir öneme sahiptir.

Söz konusu eser, dönemin pedagojik ihtiyaçlarını dikkate alan bir dil ve sunum anlayışıyla hazırlanmış; hem klasik İslâmî ilim geleneğine bağlı kalmış hem de çağdaş öğretim ilkelerine dayalı özgün bir sistematik ortaya koymuştur. Harflerin görsel temsili, fonetik değerleri ve mahreç-sıfat ilişkisine dair açıklamalar, yalnızca teorik bir bilgi aktarımını değil, aynı zamanda uygulamaya dönük bir öğretim modelini de beraberinde getirmiştir. Çelebi'nin fizik alanındaki akademik arka planı, bu teknik düzenlemelerde açıkça hissedilmekte; disiplinler arası bir bakış açısıyla, dinî eğitime bilimsel metotların nasıl entegre edilebileceğini göstermektedir.

Eserin dikkat çeken bir diğer yönü, dönemin din politikaları ve dil ideolojileri ile kurduğu dengeli ilişkidir. Çelebi, klasik tecvid terimlerini doğrudan Türkçeleştirmek yerine, asıl terimleri muhafaza ederek bunlara açıklayıcı karşılıklar eklemiştir; böylece hem ilmi sadakati korumuş hem de geniş kitlelere hitap eden anlaşılır bir dil kullanmıştır. Bu yaklaşım, sadece dil politikalarına uyum sağlama refleksi değil; aynı zamanda pedagojik etkinliği artırma amacını da taşımaktadır. Eserin önsözünde ve içeriğinde yer alan söylemler ise Çelebi'nin Kur'an'a yüklediği dilsel, estetik ve ontolojik değeri gözler önüne sererken, onun dinî öğretimi yalnızca teknik bir mesele olarak değil, aynı zamanda bir bilinç ve sorumluluk alanı olarak gördüğünü ortaya koymaktadır.

Çelebi'nin çalışması, bireyin kendi başına Kur'an öğrenmesini kolaylaştırmayı hedefleyen bir rehber olarak tasarlanmış; bu yönüyle, örgün din eğitiminin sınırlı olduğu bir dönemde halkın dinî bilgiye erişimini sağlayan işlevsel bir araç hâline gelmiştir. Üçüncü baskıda yapılan eklemeler, okuyucularla kurulan çift yönlü ilişkinin bir sonucu

olarak, eserin sabit bir içerikten ziyade dinamik ve ihtiyaç odaklı bir yapıya sahip olduğunu da ortaya koymaktadır. Bu durum, dinî yayınların halkın taleplerine göre şekillenebileceğini ve eğitim materyallerinin sadece bilgi sunan değil, aynı zamanda toplumsal dinî ihtiyaçlara cevap üreten araçlar olduğunu göstermektedir.

Eserin yalnızca bireysel düzeyde değil, kurumsal düzeyde de kabul görmesi, dönemin dinî eğitim politikalarıyla da örtüşen bir gelişmedir. Diyanet İşleri Başkanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı'nın esere verdiği destek, onun resmî ölçütler çerçevesinde de pedagojik ve ilmî olarak yeterli bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca dönemin önde gelen ilim adamlarının esere yönelik takdîrkar değerlendirmeleri, bu metnin sadece halk nezdinde değil, aynı zamanda ilmî camiada da karşılık bulunduğunu ortaya koymaktadır. Böylece eser, erken Cumhuriyet döneminde tecvid öğretiminin yeniden yapılandırılmasında hem öncülük eden hem de model oluşturan bir kaynak olarak konumlanmıştır.

Çelebi'nin eseri, Cumhuriyet dönemi din eğitimi bağlamında özgün bir girişim olmakla birlikte, bazı yönleriyle eleştiriye de açıktır. Özellikle elifbâ kısmında mahreç ve sıfat-ı lâzime konularını başlıklandırmadan daha çok pratik yönlerine odaklanarak sunması, hedef kitlesi düşünüldüğünde kabul edilebilir olmakla birlikte tecvidin harf ve hece düzeyinin arasını ayırması pedagojik bir eksikliği göstermektedir. Zira Kur'an-ı Kerîm ve tecvid öğretimi birbirini tamamlayan bütüncül bir süreçtir; ilmiyal konularının bu iki alanın arasına eklenmesi, özellikle başlangıç düzeyindeki okuyucular açısından zihinsel takibi güçleştirmektedir.

Diğer taraftan eserde yer yer önceki veya sonraki sayfalara yapılan yönlendirmeler de konu bütünlüğünü zedeleyen bir unsur olarak görülmektedir. Hedef kitlenin ortalama düzeydeki tecvid okurları olduğu düşünüldüğünde, bu tür atıflar okuyucunun metni takip etmesini zorlaştırmakta ve öğrenme sürecinde kopukluklara yol açabilmektedir. Bu bağlamda, her ne kadar Çelebi'nin eseri Türkçe'de tecvid konularını ele alan ilk müstakil çalışma olması itibarıyla öncü bir mahiyet arz etse de metodolojik açıdan daha sistematik ve bütüncül bir kurgunun eserin işlevselliğini artıracığı söylenebilir.

Bütün bu değerlendirmeler ışığında *Kur'an Dili Alfabeti ve Okuma Kaideleri*, yalnızca bir elifbâ ve tecvid kitabı olarak değil; pedagojik bir model, kültürel bir bellek ve tarihî bir belge olarak da önem arz etmektedir. Eser, dinî bilgi ile bilimsel yöntemi, gelenek ile modernliği, bireysel ihtiyaç ile toplumsal sorumluluğu bir araya getiren özgün bir örnek teşkil etmektedir. Münif Çelebi'nin bu eseri üzerinden, erken Cumhuriyet döneminde din eğitimi alanında yaşanan zihinsel dönüşümü, pedagojik arayışları ve dilsel yeniden inşa çabalarını takip edebilmek mümkündür.

Bu yönüyle eser, yalnızca geçmişe dair bir inceleme konusu değil; aynı zamanda bugünün dinî pedagojisi ve öğretim materyalleri açısından da ilham verici bir kaynak olma niteliğini korumaktadır.

Kaynakça

- Akdemir, Mustafa Atilla. *Tecvîd-i Mâhir*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019.
- Akman, Mustafa. “Kelâmî Perspektifle Elmalili Muhammed Hamdi Yazır”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/50 (Haziran 2017).
- Ayar, Hatice. “Latin Alfabesinin Kabulünden Sonra Kur’an Elifbâsı Öğretiminin Dönüşümü (1928-1972)”. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2020), 302.
- Aydın, Zeycan. *Tecvid Kitabı*. İstanbul: el-Mektebetü’l-Mahmûdiyye, ts.
- Ayhan, Halis. *Türkiye’de Din Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları, 3. Basım, 2014.
- Birgivi, Muhammed b. Pir Ali. “ed-Dürrü’l-yetîm”. *Âfâkus ‘sakâfe ve ‘t-türâs* 34 (2001), 185-213.
- Bırışık, Abdulhamit. “Kur’an (Tarifi ve İsimleri)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/383-388. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Canel, Muammer vd. *Ankara Fen Fakültesi İlk On Yıl (1943-1953)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2012.
- Cansal, Halil Hilmi. *İlm-i Tecvid İlm-i Eda*. İstanbul: Gün Basımevi, 1953.
- Ceylan, Hasan Hüseyin. *Cumhuriyet Dönemi Din/Devlet İlişkileri*. 3 Cilt. Ankara: Rehber Yayınları, ts.
- Cündioğlu, Dücane. *Türkçe Kur’an ve Cumhuriyet İdeolojisi*. İstanbul: Kitabevi, 1998.
- Çeker, Hüsna. *Cumhuriyet Dönemi Tecvid Kitaplarının Kaynakları*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Çelebi, Münif. *Kur’an Dili Alfabesi ve Okuma Kaideleri (Tecvid)*. Ankara: Yeni Matbaa, 4. Basım, 1952.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur’an Okuma Esasları*. Bursa: Emin Yayınları, 56. Basım, 2022.
- Dağdağan, Mahi. *Tecvid*. İstanbul: Şadırvan Yayınları, 35. Basım, 2022.
- Enis, İbrahim. *Fi’l-Lehecâti’l-‘Arabiyye*. Kahire: Mektebetü’l-Anglo’l-Mısriyye, Sekizinci Basım., 1992.
- Hamed, Ğânîm Kadduri. *Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*. çev. Mücella Hacımısıroğlu. İstanbul: İFAV, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021.
- İşin, Ali Rıza. *Tecvid Dersleri*. Konya: Yüksek İslam Enstitüsü Ders Notları, 1971.
- İnan, Ferhan. *İnan Tecvidi*. Ankara: Kadioğlu Matbaası, ts.
- İnce, Nazife Nihal. *Arap Dili İlimleri ile Tecvid Arasındaki Münasebet*. Ankara: İlahiyât, 2018.
- Kara, İsmail. “Cumhuriyet Dönemi Dinî Yayıncılığın Arka Planı ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları”. 23. Ankara: DİB Yayınları, 2004.

- Kara, Ömer. *Kuran Fonetigi Tilavet Sanatı*. İstanbul: Bilge Adamlar, 2012.
- Kaya, Mustafa. *Arap Dili Fonetigi Ses-Anlam İlgisi*. Erzurum: Eser Ofset, 2011.
- Kızılaslan, İshak. “Erken Dönem Kur'an Yazımına Dair Oryantalist Yaklaşımlar”. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1/2 (2020), 173-205.
- Koçbeker, Osman Nuri. *Yeni Tatbikatlı Tecvid*. Konya: Ülkü Basımevi, 1958.
- Madazlı, Ahmet. *Tecvid İlmi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1994.
- Mumcu, Uğur. *Kazım Karabekir Anlatıyor*. İstanbul: Tekin, 1993.
- Okiç, Tayyip. *Kur'an-ı Kerimin Üslup ve Kıraati*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963.
- Osmân b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî, Ebü'l-Feth. *Sirru sinâ'ati'l-i-râb*. Beyrut: Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- Öcal, Mustafa. “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 7/7 (1998), 241.
- Özcan, Nuri. “Sağman, Ali Rıza”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/489-490. İstanbul: 2008.
- Özcan, Zeynep. *Cumhuriyet Dönemi Dinî Hayat*. Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2014.
- Pakdil, Ramazan. *Talim, Tecvid ve Kıraat*. İstanbul: İFAV, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 16. Basım, 2019.
- Sarı, Mehmet Ali. *Kur'an-ı Kerim'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*. İstanbul: İFAV, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 4. Basım, 2013.
- Savaş, Mahmut Fatih. *Özetle Tecvid İlmi*. İstanbul: Erkam Matbaası, 2011.
- Sibeveyh, Amr b. Osman b. Kanber el-Hârisî. *el-Kitâb*. Kahire: Mektebet'u l-Hâncî, 2. Basım, 1982.
- Şahin, Süreyya. *Tam ve Kolay Tecvid*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1964.
- Tetik, İbrahim. “Kur'ân Kıraatinde İmâle ve Feth'in Kitâbî Referansları”. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 53 (2020), 41-65.
- Ünlü, Demirhan. *Kur'an-ı Kerim'in Tecvidi*. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Varol, Hasan Hüseyin. *Yeni Karabaş Tecvidi*. Konya: Hayra Hizmet Vakfı, 12. Basım, 2006.
- Yâiş b. Alî b. Yâiş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî, Ebü'l-Bekâ Muvaffaküddin. *Şerhu'l-mufessal*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- Tarih II Orta Zamanlar*. İstanbul: Maarif Vekaleti-Devlet Matbaası, 1931.

